

roadtrip cultuureducatie publiek / vitamine c
event MOOSS-AMUSEEVOUS-BAZART

woensdag 22 mei 2019
Opek, Vaartkom 4, 3000 Leuven

Inspiratie uit de praktijk: inclusie en participatie in het Van Abbemuseum. door Marleen Hartjes

Het Van Abbemuseum in Eindhoven heeft een goed ontwikkelde participatiewerking, met verschillende insteken en verschillende doelgroepen. Dat gaat van allerlei participatievormen in hun bemiddeling voor bezoekers, over een jongere vriendenwerking die helemaal door een groepje jongeren wordt georganiseerd, over grote jaarlijkse projecten met secundaire scholen waarbij de leerlingen in hun makerscapaciteiten worden gestimuleerd (waardoor al verschillende jongeren hebben gekozen voor een artistieke loopbaan), tot beleidsparticipatie die mee de koers van het museum bepaalt. Daarnaast stelt het Van Abbe inclusie centraal op zoveel mogelijk verschillende manieren, van queering the collection tot programma's, projecten en diensten voor bezoekers met een visuele, auditieve of mobiele beperking, voor bezoekers met dementie, afasie of een autismespectrumstoornis, en voor mensen die niet naar het museum kunnen komen, bijvoorbeeld omdat ze zijn opgenomen in het ziekenhuis.

In deze presentatie worden verschillende praktijkervaringen uit het Van Abbemuseum uitgebreid voorgesteld en geëvalueerd. Doelstellingen, resultaten, do's & don'ts komen op tafel, en we zien hoe de ervaringen met het ene project aanleiding geven tot aanpassingen in het volgende. Na de presentatie is er ruim gelegenheid voor vragen en uitwisseling.

Marleen Hartjes ontwikkelt educatie, interpretatie en bemiddeling in het Van Abbemuseum in Eindhoven. Zij is er verantwoordelijk voor het Special Guests programma, dat het museum toegankelijk en inclusief wil maken voor iedereen, ongeacht beperkingen, gender, culturele achtergrond etc. Zij is ook projectleider van STUDIO i, een platform voor inclusieve cultuur opgezet door het Van Abbemuseum en het Stedelijk Museum Amsterdam. Sinds 2017 verzamelt en ontsluit STUDIO i kennis en expertise rond inclusie, toegankelijkheid en diversiteit, en zet het ook eigen (onderzoeks)projecten op.

verslag van de presentatie
(voor de presentatie zelf: zie pdf)

Intro

Tien jaar geleden heeft het Van Abbemuseum bij het aantreden van een nieuwe directeur beslist om radicaal en gastvrij te zijn.

Radicaal: wat is de rol van kunst en museum in de samenleving? Hoe kunnen we het publiek een rol geven in dat proces?

- Andere stemmen (kunstenaars, publiek, samenleving) laten horen.
- Experimenteel programmeren.

Gastvrij: dat experimentele toegankelijk maken.

- Van Abbe heeft twee mensen op educatie en 100 vrijwilligers. Zoals in veel musea zijn deze vrijwilligers kunstliefhebbers, meestal 50/60+, en velen hadden in eerste instantie moeite met het experiment. Het was belangrijk om deze mensen mee te nemen in de verandering, om te slagen moeten de mensen die het publiek onthalen en wegwijs maken, de filosofie van het huis ademen.
- Daarnaast werd in het kader van de gastvrijheid ook de omvorming van suppoosten tot gastheren en -vrouwen ingezet.
- De cicerone werd geïntroduceerd: een gids die in het museum aanwezig is en kan worden opgeroepen om diepere vragen te bespreken met het publiek.
- De rondleidingen werden aangepast: van informatie geven (hoe inspirerend en amusant ook, uiteindelijk beklijft dat niet) naar samen betekenis geven aan wat we zien. De gidsen hebben een andere rol gekregen: het gesprek aangaan.

Inclusie

Inclusie is geen project maar een proces.

Zie ook: Studio i: <https://www.youtube.com/watch?v=zTtfBebQS3c>

Toegankelijkheid is het wegnemen van fysieke en mentale drempels. Voorbeeld van een mentale drempel is wanneer mensen zich niet gerepresenteerd zien in de verhalen en de mensen in het museum. Als we relevant willen blijven, dan moeten we nadenken over waarom we nu niet relevant zijn voor bepaalde groepen in de samenleving (allerlei soorten groepen, zeker niet alleen te begrijpen in termen van etnisch-culturele achtergrond, integendeel).

In Nederland bestaat de Code Culturele Diversiteit, die een handleiding biedt gebaseerd op de vier P's: programma, publiek, personeel, partners. De spreker wil daar graag twee P's aan toevoegen: persoonlijk en pronkstuk.

- Personeel: wie vertellen/vertegenwoordigen de verhalen? Dit is het moeilijkste want traagste proces, heeft slechts op lange termijn een impact. Niet alleen halen, ook houden is moeilijk (omdat de eerste/n zich misschien geïsoleerd voelt/en binnen de organisatie).
- Daarom zeker ook kijken naar de partners. Als je bv. wil werken met een freelance fotograaf, kan dat eens iemand anders zijn dan diegenen op je vaste lijstje. Op die manier kan je gemakkelijker andere perspectieven binnenbrengen.
- Programma: niet ineens iets anders, maar meerstemmigheid brengen in waar je mee bezig bent. Ook: verschillende lagen tonen, andere perspectieven introduceren via bemiddeling.
- Pronkstuk: een collectie is niet statisch: hoe zet je die in, welke verhalen vertel je? Dus ook: anders collectioneren. Museum Index in Van Abbe: de verzameling is volgens verschillende parameters in kaart gebracht, en dan blijkt onder andere dat de collectie véél minder nationaliteiten bevat (nationaliteit kunstenaars) dan de bevolking in Eindhoven.

Voorbeelden van projecten die het proces binnen Van Abbe mee vorm hebben gegeven:

- Be(com)ing Dutch: tento rond Zwarte Piet-discussie (transformatieve kracht van kunst en kunstenaars, kunstenaars *imagine the world otherwise*, kunnen alternatieven voorstellen).

- Kijkdepot: bezoekers konden hun favoriete kunstwerken nomineren met een motivatie erbij en om de twee weken werd de opstelling op basis hiervan aangepast, met de motivaties van de bezoekers aan de muur naast de werken. Voordelen van dit project: verhogen van de betrokkenheid van het publiek, verhalen van bezoekers ophalen, samen met bezoekers betekenis geven aan de collectie, inzicht in publieksfavorieten. Nadelen: zwaar project voor de museumwerking: de hele machinerie moest elke twee weken draaien (depot, conservatie, techniek, bemiddeling ...). Effect op lange termijn: dit project was een belangrijke stap in de verandering van de bemiddeling op zaal: samen met het publiek.
- Toolshop: begonnen met de vraag aan bezoekers om hun perspectief op de collectie in te dienen, daarvan werden er enkele gekozen om samen met de bezoeker in kwestie verder te ontwikkelen tot een verhaallijn, die het publiek via een tool kon ontsluiten in de collectiepresentatie (als een extra invalshoek bij het gewone bezoek).
  - o De visie van kinderen.
  - o Choreografische invalshoek: bezoekers uitnodigen om fysiek een ander standpunt in te nemen om naar de werken te kijken, andere patronen in het bezoek.
  - o Geurparcours: geur is een krachtig medium, heel verhalend omdat wij allemaal geurherinneringen hebben. Als we een geur voor het eerst ruiken, slaan we die op met de context (beelden, gevoelens) erbij; die context wordt terug opgeroepen door de geur. Deze herinneringen zijn persoonlijk, maar sommige geuren roepen meer universele associaties op, en daar kan je mee aan de slag om verhalen te vertellen.
  - o Soundscapes: ook geluiden beïnvloeden de interpretatie.
- Doe-het-zelf tentoonstelling: dit was een vervolg op het Kijkdepot: bezoekers konden na een korte instructie en met handschoenen aan direct zelf aan de slag. Ze mochten uit een selectie kunstwerken een aantal werken kiezen om er zelf een presentatie mee te maken. Voordelen: voor Van Abbe was het weer een gelegenheid om verhalen te verzamelen, en tegelijk een blik achter de schermen te bieden, aangezien ook behoud en beheer in deze opstelling ter sprake werd gebracht. Nadelen: verwachtingsmanagementprobleem: als je van bezoekers een andere rol vraagt, dan zullen er altijd bezoekers zijn die daar moeite mee hebben, en dat was hier duidelijk het geval, met bezoekers die niet met deze uitnodiging opgezet waren. Tip: als je iets anders van je bezoekers verwacht, dan moet je vooraf nadenken over hoe je dat faciliteert binnen de customer journey, hoe en waar kaart je dat aan?
- Kunst uit het vuistje: webbased app voor leerlingen uit het secundair onderwijs, die door docenten binnen het onderwijs kan worden ingezet (bv. gekoppeld aan het eindexamen), maar toelaat dat leerlingen er individueel mee aan de slag gaan, ook van thuis uit.
- Project met buitenschoolse opvang. Klassiek stoppen we bezoekers bij elkaar (voor rondleidingen en dergelijke) op basis van leeftijd. Van Abbe wil opschuiven naar een *mentality based model*, dus op basis van een gedeeld perspectief. Niet noodzakelijk ter vervanging van het klassieke model: het is een andere manier van kijken naar hoe je een programmering relevant kan maken. Aan dit project namen kinderen van verschillende leeftijden deel, en de pedagogisch medewerkers van de opvang kregen een opleiding om het project mee te begeleiden. De kinderen kozen hun favoriete kunstwerken uit de collectie, die werden gepresenteerd in een tentoonstelling op ooghoogte van de kinderen, met hun verhalen op de grond geplakt, en aangevuld met zelfgemaakt werk.
- Combinary: gebaseerd op memory game, maar de duo's die je maakt zijn niet gelijk, ze hebben een verwantschap die jij bepaalt. Die eigen combinaties kan je online invullen met je verhalen erbij, en dan zie je matches met andere deelnemers + info over de kunstenaars.
- Radically Mine: tien jaar geleden gestart met één school (die zelf op het museum was afgestapt met de vraag om samen iets te doen), en wordt sindsdien ieder jaar georganiseerd, intussen met elf scholen. Project met leerlingen tussen 15 en 19 jaar, die een jaar met de collectie aan de slag gaan (in het museum en op school): kennismakingsdag in het museum (met elkaar, de collectie, het museum), favoriete werken kiezen, daarop geïnspireerd zelf een

werk maken, eindigt met een tentoonstelling in Van Abbe (sinds 2015 worden ook prijzen uitgereikt). Begeleiding vanuit Van Abbe (met vijftal stagiairs) + vanuit de scholen. In het eerste jaar werden er vooral kopietjes geproduceerd door de leerlingen, maar dat evolueerde naar zelfstandig werk, in diverse media (de leerlingen zijn daar vrij in). Leerlingen ontdekken een onbekende kant van zichzelf, sommigen worden erdoor geïnspireerd om artistieke studies aan te vatten en een carrière als kunstenaar of in de bredere creatieve sector te ambiëren. Voordelen: andere stemmen reflecteren op de collectie en krijgen een plek in het museum, zicht op de favorieten van scholieren. Vorig jaar heeft de educatieve dienst ook een werk aangekocht dat uit het project voortkwam, maar dat leidde tot interne discussie: hoe ver gaat dat 'andere verhalen verzamelen'? (Als een museum iets aankoopt, engageert het zich om dat werk voor eeuwig te bewaren, wat wil zeggen dat de ermee verbonden kost veel hoger is dan de aankoopprijs – goed over nadenken.) Vanaf wanneer ben je kunstenaar?

- Vervolgprojecten / spin-offs van Radically Mine:
  - o Radically Ours: overzichtstentoonstelling ter gelegenheid van tien jaar Radically Mine. Lange weg gegaan: voor de eerste editie nauwelijks exporuimte gekregen, nu doorheen het hele museum getoond.
  - o De Kunstbende: samenwerken met organisaties met vergelijkbare doelstellingen.
  - o Junior gidsen.
  - o Young Radicals (tot 19 jaar): gevraagd wie meer betrokken wil zijn bij het museum dan via dit ene project? Vijf jongeren hebben zich aangemeld en samen hebben ze bekeken wat het museum voor hen kan betekenen. Hun eerste project was de organisatie van een museumnacht voor jongeren, maar die moest jammer genoeg worden afgelast door een teleurstellende ticketverkoop (vooral door een slechte timing). Al veel uit geleerd.
- Evolutie van Radically Mine over tien jaar (zie slide). Talentbinding: over langere termijn opvolgen van deelnemers en voor hen van betekenis zijn.
- Young Art Crowd: vriendenwerking voor jongeren, georganiseerd door jongeren.
- Flip the Museum, voor een impressie, zie: <https://www.youtube.com/watch?v=0lruHcZBdOg>. De spreker gelooft in de positieve traumatische ervaring. Een traumatische ervaring heeft een grote impact. Veel eerste ervaringen van kinderen met musea zijn negatief traumatisch, waardoor we hen verliezen als museumbezoekers. We moeten ernaar streven dat die eerste museumervaring positief traumatisch is (van een rondleiding weten we dat vooral het begin, een hoogtepunt en het einde worden onthouden, dus die momenten moeten we in dat opzicht extra aandacht geven). Flip the Museum was een intensief en efficiënt project. Een hele basisschool werd twee weken ondergedompeld: ateliers in de klassen met kopieën van kunstwerken uit de collectie, en afsluitend een dag waarop het museum helemaal door de kinderen werd overgenomen. Er waren vacatures voor junior directeur, junior beveiligers ... en de kinderen liepen met de echte medewerkers mee voor ze in hun rol stapten. Deze twee weken hebben een enorme impact op de kinderen, waardoor ze niet per se ieder jaar moeten terugkomen. Idealiter zou zo'n project om de vier jaar mogelijk moeten zijn in een school. Dit was een pilotoproject, hopelijk komt er nog een vervolg. De kinderen ontpopten zich ook tot ambassadeurs voor het museum bij hun familie en vrienden.

Special Guests

Programma's voor en met verschillende groepen, maar steeds ontwikkeld in nauwe samenwerking met die groepen: *nothing about us without us*. We maken altijd fouten als we ons proberen in te beelden hoe het voor iemand anders zou zijn. Er ontstond bewustwording in het brede museum door direct contact met vertegenwoordigers van verschillende groepen op een personeelsdag.

- Voor mensen met dementie: je vindt alle informatie over de rondleidingen, de aanpak + het onderzoeksrapport op onvergetelijkmuseum.nl
- 'Voor blinde, doofblinde, slechtziende en nieuwsgierige bezoekers': multizintuiglijke

rondleidingen met gelegenheid tot aanraken van werken (voor de handschoenen werd het meest 'voelende' materiaal gezocht), met voelplaten (oplettend: niet te veel details, vooral de compositie uitlichten), met geuren, met platen die het gevoel van kleuren overbrengen ...

Zie ook: https://www.youtube.com/watch?v=EuW_vbGfLXc

- Van Abbe wil het inclusieverhaal van de special guests niet beperken tot rondleidingen voor doelgroepen, maar is op zoek naar manieren om de ervaring open te trekken voor iedereen. De ervaring kan voor iedereen rijker worden door een multizintuiglijke aanpak. Bovendien zullen oudere bezoekers die intrinsiek gemotiveerd zijn voor museumbezoek en nu ons grootste en trouwste publiek zijn, meer en meer geconfronteerd worden met beperkingen. Ook om hen te blijven bereiken, zullen we dergelijke aanpassingen moeten doen.
  - o Tentoonstelling Geraakt.
  - o The Multisensory Museum: samenwerking met de KU Leuven en met ervaringsdeskundigen met beperkingen die geleid heeft tot een proefopstelling, met een aangepaste ruimte en verschillende manieren om een tweedimensionaal kunstwerk te benaderen (bv. door een 3D-tastlandschap en een geurlandschap).
  - o Tik-tik: binnenhuisnavigatie voor blinde bezoekers, zodat ze niet afhankelijk zijn van een rondleiding.
  - o Van Abbe heeft samen met partners een aanmoedigingsprijs in het leven geroepen voor musea die werken aan de toegankelijkheid voor bezoekers met een visuele beperking.
- Van Abbe heeft rondleidingen en een audiotour in gebarentaal. Het museum heeft ook een museumkoor dat de collectie bezingt, en dat samenwerkt met het Nederlands Gebarenkoor. De onthaalmedewerkers hebben een basiscursus gebarentaal gekregen zodat ze mensen in die taal welkom kunnen heten en wegwijs maken.
- Er is ook een aanbod voor andere groepen, zoals mensen met afasie, mensen met het syndroom van Down, mensen met een autismespectrumstoornis ... Sommige programma's vragen meer tijd voor de ontwikkeling, andere minder; ook het opbouwen van ervaring versnelt de processen bij nieuwe programma's.
- De museumrobot is er voor mensen die niet naar het museum kunnen komen (zie: <https://www.youtube.com/watch?v=xfubfNIA2Yw>), maar kan bijvoorbeeld ook vanuit het klaslokaal worden geactiveerd.
- Nieuwe Nederlanders, vluchtelingen en statushouders worden in het museum uitgenodigd en daarbij staat de ontmoeting centraal.
- Onvergetelijk Museumtafel: <https://www.youtube.com/watch?v=xcDDgApCALc>
- Queering the collection: het LGBTQ+ perspectief in het museum brengen, waaronder de verhaallijn Qwearing the Collection waarbij de bezoeker een kostuum aantrekt en zo gekleed de collectie anders bezoekt en ervaart, onder andere ook door de teksten op het kledingstuk.
- Werksalon: experiment van drie jaar (tot 2021) waarbij het museum samen met het publiek onderzoekt hoe het structureel kan veranderen. Het gevaar bestaat dat je met veel verschillende projecten en programma's voor diverse groepen eindigt, maar het is net niet de bedoeling om mensen in hokjes te steken. De manier van denken, de structuur moet worden aangepakt: wanneer is het museum relevant voor jou? Hoe zijn we van betekenis voor jou? Een nieuwe *constituencies curator* zal onderzoeken hoe groepen uit de samenleving een plek kunnen krijgen, hoe we een meerstemmig multizintuiglijk museum kunnen realiseren.

Meer lezen:

- studio-inclusie.nl (website van Studio i, verzamelt en ontsluit expertise, best practices etc. rond inclusie > je kan er ook zelf aan bijdragen)
- Museum Open U (handboek toegankelijkheid), te koop via Van Abbe, of in pdf op bv.: <https://demos.be/kenniscentrum/document/museum-open-u-toolkit-toegankelijk-museum>